

STRATEGI CEGAH-RINTANG NUKLEAR DALAM KONFLIK INDIA-PAKISTAN

Komathi Manian & Ravichandran Moorthy

ABSTRAK

Konflik India-Pakistan adalah konflik terpanjang dan antara yang paling sengit di era pasca-kolonial. Konflik ini mula wujud selepas ‘Pemisahan India’ (*Partition of India*) pada tahun 1947, yang membahagikan sub-benua ini kepada India dan Pakistan sebagaimana yang kita kenali sekarang. Pemisahan ini telah mewujudkan pertikaian berhubung pemilikan wilayah beraja, Jammu dan Kashmir. Pertikaian ini telah mengakibatkan tiga peperangan antara India dan Pakistan, dan pelbagai insiden bersenjata selama beberapa dekad yang lepas. Keadaan ini telah menyebabkan kedua-dua negara ini mula memiliki senjata senjata nuclear. Hal ini telah menyumbang kepada peningkatan ketegangan antara negara-negara tersebut. Teori cegah-rintang nuklear mendakwa bahawa pemilikan senjata nuklear boleh menghalang negara lain daripada menyerang dengan senjata nuklear mereka. Reaksi cegah-rintang ini timbul daripada kebimbangan mengenai kemungkinan tindak balas negara yang diserang. Tindak balas ini mungkin menyebabkan kemusnahan teruk. Artikel ini menganalisis kedinamikan cegah-rintang nuklear dalam menguruskan konflik peperangan antara India dan Pakistan. Pertama, artikel ini mengkaji wacana konseptual cegah-rintang nuklear, dan kedua membahaskan sifat perang dan konflik bersenjata di antara negara-negara ini.

Kata kunci: Cegah-rintang nuklear, konflik bersenjata, perang, India, Pakistan

ABSTRACT

India-Pakistan conflict is one the longest and bloodiest conflict in the post-colonial era. The conflict took place after the partition of India in 1947, which divided the sub-continent into the present day India and newly formed Pakistan. The partition ran into dispute over the ownership of former princely state of Jammu and Kashmir. The dispute eventually escalated into three wars between India and Pakistan, and many other armed skirmishes over many decades. Consequently, both countries have become nuclear weapon states, contributing to escalation of tensions between these countries. The nuclear deterrence theory claims that nuclear weapons will deter other countries from attacking with their nuclear weapons. The deterrence arises from concerns of retaliatory action that may possibly create mutually assured destruction. This paper explores the dynamics of nuclear deterrence in managing conflict between states in the various war between India and Pakistan. Firstly, it examines the conceptual discourse of nuclear deterrence, and secondly it discusses the nature of wars and armed conflicts between these countries.

Keywords: Nuclear deterrence, armed conflict, war, India, Pakistan

PENDAHULUAN

Pada era Perang Dingin 1945, senjata nuklear dianggap sebagai amat bahaya untuk digunakan dalam pertempuran dan kegunaan persenjataan nuklear adalah untuk tujuan cegah-rintang semasa era ini (Morgan, 2003). Semenjak era Perang Dingin, teknologi nuklear mencakupi agenda strategik global dalam menguasai politik antarabangsa. Penemuan teknologi nuklear telah mencorakkan konsep pertahanan cegah-rintang, *Mutually Assured Destruction* (MAD), perlumbaan senjata, kawalan senjata dan perlucutan senjata. Pemilikan senjata nuklear membawa kesan yang penting sehingga ke hari ini apabila senjata nuklear menjadi alat mendominasi strategik oleh kuasa-kuasa besar dunia bagi mengawal keseimbangan politik di arena antarabangsa. Perkembangan teknologi dalam persenjataan nuklear juga telah mendorong aktor-aktor negara untuk mempertahankan kedudukannya sebagai kuasa yang dominan. Ini kerana negara yang berhasrat untuk menjadi kuasa utama perlu mempunyai keupayaan untuk bersaing bagi mengamalkan pembaharuan dalam teknologi pertahanan berasaskan nuklear. Oleh yang demikian, teori cegah-rintang telah dibangunkan bagi menganalisis dan mengkaji konfrontasi di antara pihak Amerika Syarikat dan Kesatuan Soviet yang berlaku semasa era Perang Dingin.

KESELAMATAN RANTAU ASIA SELATAN

Asia Selatan merupakan salah sebuah rantau di benua Asia yang terletak di bahagian selatan benua tersebut dan merangkumi negara-negara sub-Himalaya. Keluasan Asia Selatan adalah sekitar 5.2 juta km², meliputi 11.71 peratus daripada keluasan keseluruhan benua Asia dan 3.5 peratus keluasan mukabumi. Populasi Asia Selatan pula ialah 1.891 bilion orang penduduk, iaitu sebanyak 25 peratus daripada keseluruhan populasi dunia. Selain itu, Asia Selatan juga dikelilingi tiga lautan iaitu Laut Hindi, Laut Arab dan Teluk Bengal. Menurut statistik Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu (2010), rantau Asia Selatan terdiri daripada lapan buah negara iaitu Afghanistan, Bangladesh, Bhutan, India, Maldives, Nepal, Pakistan dan Sri Lanka.

Asia Selatan merupakan sebuah wilayah yang penting di dunia kerana kedudukan geografinya yang strategik. Kini, rantau ini merupakan titik tumpuan nuklear dan merupakan laluan masuk untuk Asia Tenggara, Timur Tengah dan Asia Tengah. Pada masa yang sama, negara-negara di Asia Selatan juga adalah negara jiran kepada China yang juga merupakan kuasa baru seperti India. Lokasi yang strategik ini telah menarik minat kuasa-kuasa besar di dunia (Singh, 2014). Oleh itu, negara-negara di Asia Selatan berhadapan dengan pelbagai masalah dan juga ancaman dari segi luaran dan dalaman, ini kerana keamanan dan kestabilan di Asia Selatan adalah bergantung kepada status hubungan antara dua negara jiran terbesarnya iaitu India dan Pakistan.

Seperti rantau-rantau lain di dunia, terdapat dua jenis ancaman keselamatan di Asia Selatan iaitu ancaman keselamatan tradisional dan bukan tradisional. Ancaman keselamatan tradisional wujud daripada pertelingkahan antara dua negara kuasa nuklear- India dan Pakistan melalui konflik yang telah lama wujud, khususnya di wilayah Kashmir yang menjadi pertikaian antara kedua-dua negara semenjak kemerdekaan dikecapi daripada British pada 1947. Manakala ancaman keselamatan bukan tradisional di Asia Selatan antara lainnya terdiri daripada isu ancaman penganas oleh aktor bukan negara, konflik agama, jenayah rentas sempadan dan isu keselamatan air (Cohen 2001).

Namun demikian, konflik India-Pakistan adalah konflik utama yang menyebabkan hubungan kedua-dua buah negara sentiasa tegang. Ketidakseimbangan kuasa wujud antara kedua-dua negara tersebut menyebabkan timbulnya perbalahan dalam bentuk beberapa siri peperangan dan krisis. Keseimbangan kuasa adalah amat penting untuk dicapai bagi menghalang wujudnya ketidakstabilan di antara India dan Pakistan. Kedua-dua negara tersebut telah membangunkan senjata nuklear masing-masing sebagai langkah untuk menyeimbangkan kedudukan antara satu sama lain semenjak dari tahun 1998 (Kumar, 2007; Leghari & Moorthy, 2015a & 2015b). Harapan rakyat di kedua-dua buah negara ini agar persenjataan nuklear dapat menurunkan kecenderungan untuk berlakunya peperangan dan membawa kepada kestabilan dan keamanan di wilayah itu.

Selain itu, ancaman terorisme juga merupakan isu yang mengeruhkan hubungan kedua-dua buah negara. Aktiviti pengganasan dan jenayah rentas sempadan didapati saling berkait memandangkan wujud kegiatan menyeludup senjata dan bahan membuat bom, perekrutan, latihan militan serta pengumpulan dana oleh kumpulan-kumpulan pengganas dari satu negara ke negara yang lain (Mahmood, 2015; Leghari & Moorthy, 2017). Perkembangan teknologi internet dan media sosial memberikan kelebihan kepada kumpulan-kumpulan pengganas di Asia Selatan untuk berkomunikasi, menyebarkan propaganda dan merekrut ahli-ahli baru dalam kalangan golongan muda dengan lebih mudah tanpa melibatkan pertemuan secara fizikal. Sejak kemunculan Daesh pada 2014, dilaporkan lebih daripada 2,000 militan Daesh di Syria dan Iraq merupakan mereka yang berasal dari rantau Asia Selatan. Menurut Eric (2018), sebanyak lebih 35 serangan yang diinspirasikan Daesh telah dilaksanakan di Afghanistan, Pakistan dan Bangladesh sepanjang tempoh 2014-2018. Selain Daesh, terdapat 40 lagi kumpulan militan tempatan yang berpangkalan di Pakistan, Afghanistan, India dan Bangladesh yang semestinya memberikan ancaman keselamatan yang besar dan berterusan terhadap negara-negara Asia Selatan (Behera & Surinder 2014). Namun dalam penulisan ini, kajian kes yang dijalankan akan memberi fokus kepada konflik India-Pakistan dan kepentingan strategi cegah-rintang nuklear kepada kestabilan rantau Asia Selatan.

TEORI CEGAH RINTANG (DETERRENCE THEORY)

Dalam penulisan ini, konsep cegah-rintang nuklear (*nuclear deterrence*) dan konsep imbalan kuasa (*balance of power*) digunakan bagi menghuraikan dan menjelaskan tentang kajian kes berkaitan strategi cegah-rintang nuklear di antara India dan Pakistan. Teori “cegah-rintang” yang digunakan dalam perbincangan ini bermaksud keupayaan untuk mencegah serangan musuh dengan menyuntik perasaan takut. Strategi cegah-rintang bertujuan mengelakkan peperangan berlaku untuk menyeimbangkan kuasa dan menangani musuh (Jaspal, 2009). Strategi nuklear masih relevan dalam isu keselamatan kontemporari. Pendekatan hari ini terhadap strategi nuklear memberi fokus terhadap konsep cegah-rintang. Senjata nuklear dilihat sebagai senjata mutlak kerana keupayaannya membawa kemusnahan muktamad kepada tentera musuh. Oleh yang demikian, satu-satunya tujuan utama penggunaan senjata nuklear adalah untuk cegah-rintang.

Teori cegah-rintang mempunyai ciri-ciri tertentu. Pertamanya, ciri yang terpenting ialah kerasionalan penggubal dasar. Penggubal dasar sentiasa membuat pilihan yang rasional dan akan berusaha untuk mengelakkan peperangan daripada berlaku. Hal ini disebabkan mereka mengetahui peperangan akan menyebabkan penggunaan kos yang tinggi berbanding memberi keuntungan kepada negara. Selain itu, penggubal dasar juga berpendapat bahawa seharusnya ada kaedah lain

yang lebih baik untuk menyelesaikan konflik di antara dua negara. Selagi penggubal dasar memerintah dan berfikiran rasional maka masih terdapat pilihan lain selain daripada peperangan. Walau bagaimanapun, negara mempunyai hak untuk mempertahankan diri terhadap sebarang bentuk serangan yang mengancam keselamatan nasional negara tersebut.

Selain itu, kredibiliti terhadap ancaman adalah merupakan faktor teras kepada kejayaan dalam pendekatan strategi cegah-rintang (Morgan, 2003). Negara perlu menunjukkan kebolehan untuk menghapuskan musuh melalui meningkatkan dan memperkukuhkan kuasa persenjataan. Menurut teori cegah-rintang, keupayaan dan kemampuan sesebuah negara untuk menyerang musuh melalui senjata nuklear akan menyebabkan negara musuh untuk mengambil keputusan agar tidak menggunakan senjata. Oleh yang demikian, negara hendaklah meningkatkan kuasa senjata bagi membuktikan kepada musuh bahawa mereka mempunyai kredibiliti untuk dilihat sebagai satu bentuk ancaman.

Secara ringkasnya, cegah rintang nuklear merupakan satu strategi yang menggabungkan dua objektif utama yang bertentangan iaitu menangani ancaman musuh dan mengelakkan peperangan. Andaian yang dikemukakan oleh para sarjana berkaitan konsep ini adalah mudah: musuh tidak akan menyerang sekiranya ia mengetahui bahawa lawan itu boleh menumpaskan serangan tersebut dan berupaya untuk membuat serangan balas dan menyebabkan kemusnahan kepada negara yang memulakan serangan.

Dalam teori hubungan antarabangsa, teori cegah-rintang berkait rapat dengan paradigma realisme. Menurut realisme terutamanya struktural atau neo-realisme, aktor negara mengandaikan bahawa negara adalah bergantung sepenuhnya kepada Prinsip Kendiri (*self-help*) untuk menjamin keselamatan sendiri dalam sistem antarabangsa yang bersifat anarki. Oleh itu, mereka menghadapi dilema keselamatan yang cuba diselesaikan sama ada melalui satu atau dua strategi: membekalkan senjata kepada diri sendiri dan/atau membentuk pakatan. Kedua-duanya mempunyai objektif iaitu untuk mengumpulkan kuasa bagi mengelak ancaman yang berpotensi.

Dalam sudut pandangan neo-realisme, terdapat pembahagian dalam tingkah laku negara antara pemikir realisme pertahanan (*defensive realism*) dan pemikir realisme penyerang (*offensive realism*). Perbezaan terletak dalam perbincangan mereka tentang soalan berikut: Berapa banyak kuasa yang negara mahu? Menurut pemikir realisme penyerang, matlamat utama dan muktamad adalah hegemoni kerana matlamat tersebut merupakan cara terbaik untuk menjamin kelangsungan mereka. Aktor negara akan berusaha untuk mencari dan mendapatkan peluang yang menguntungkan bagi memaksimumkan kuasa kerana mereka tidak pasti terhadap niat negara yang lain. Ini kerana tiada cara yang lebih baik untuk memastikan negara kekal aman melainkan negara bersaing untuk menjadi lebih berkuasa. Negara hanya boleh mencapai keamanan apabila mereka menghapuskan semua pesaing yang berkaitan dengan kuasa mereka (Mearsheimer, 2001).

Realis pertahanan pula bersetuju dengan pemikiran Waltz (2003) iaitu adalah kurang bijak jika mencapai hegemoni dengan peluasan melampau. Sebaiknya, aktor negara boleh berusaha untuk pemilikan jumlah kuasa yang bersesuaian. Dalam hal ini, aktor-aktor negara mencapai keselamatan dengan mengekalkan kuasa relatif yang sama dengan negara yang lain. Pilihan tersebut akan membolehkan aktor negara untuk memelihara status quo. Menurut Waltz (2003), peningkatan nuklear secara meluas akan menyebabkan dunia tenteram dan stabil kerana senjata nuklear mempunyai tahap kemusnahan yang tertinggi dan tidak sesuai untuk tujuan serangan apabila kedua-dua pihak mempunyai *second-strike capability*. Walau bagaimanapun, kedua-dua realis penyerang dan pertahanan kelihatan berkongsi pandangan yang sama iaitu peperangan tidak

disukai atau bukan pilihan jika kedua-dua negara berkeupayaan dalam kuasa nuklear. Alasannya mudah. Jika kedua-dua pihak memiliki keupayaan untuk membalas serangan, kedua-duanya tidak mendapat kelebihan apabila menyerang terlebih dahulu.

Teori cegah-rintang mencadangkan dua situasi cegah-rintang. Pertamanya, iaitu apabila keseimbangan strategik stabil dapat dicapai, keamanan dan kestabilan akan dapat dikekalkan. Selain itu, keseimbangan tersebut akan dapat mengurangkan dilema keselamatan serta meningkatkan kemungkinan kepada keamanan dalam sistem antarabangsa. Hal ini demikian kerana negara bersikap rasional dan ini menyebabkan penurunan kepada kemungkinan berlakunya peperangan. Kedua, apabila cegah-rintang menjadi tidak seimbang, keberangkalian untuk strategi cegah-rintang di antara kedua-dua belah pihak gagallalu membawa kepada peningkatan keberangkalian teretusnya peperangan seterusnya meningkatkan peluang penggunaan nuklear. Senario kedua ini semakin mendapat perhatian di Asia Selatan di antara India dan Pakistan.

Dalam hubungan antarabangsa, konsep *balance of power* (imbangan kuasa) merujuk kepada keseimbangan yang wujud di antara negara. Kedudukan ini adalah perlu bagi mengelakkan daripada wujudnya kuasa yang dominan. Menurut pendekatan realisme, imbalan kuasa adalah merupakan elemen yang penting bagi mengelakkan dominasi oleh mana-mana kuasa besar yang berupaya mempengaruhi atau mengancam keselamatan negara lain kerana ia mampu mengekalkan keamanan dunia tanpa adanya peperangan secara besar-besaran. Goldstein menjelaskan terma imbalan kuasa sebagai “*general concept of one or more states power being used to balance that of another state or group of states*” (Isabelle Dierauer. 1992). Oleh yang demikian, golongan realis telah mengemukakan cadangan agar keseimbangan kuasa politik dunia dilaksanakan melalui membentuk pakatan ketenteraan (*alliance*) atau melalui kaedah *bandwagoning* iaitu negara lemah menyertai negara *great power* dan pembangunan aktiviti ketenteraan (*armament*).

Menurut Rosch dan Lebow (2017), imbalan kuasa akan berkembang dalam hubungan antarabangsa bagi mengatasi cita-cita aktor politik untuk mendominasi satu pihak yang lain disebabkan oleh wujudnya dorongan oleh aktor negara untuk membuktikan diri masing-masing. Imbalan kuasa ini adalah tidak stabil tetapi sentiasa berkembang kerana aktor politik berdepan dengan dilema keselamatan (*security dilemma*), iaitu bermaksud bahawa aktor-aktor negara akan sentiasa berada dalam keadaan ketakutan disebabkan oleh ketidakpastian (*uncertainty*). Oleh yang demikian, keadaan ini mendesak mereka untuk mempertingkatkan kekuasaan masing-masing dan menyebabkan musuh untuk memberikan reaksi atau tindakbalas yang sama kepada musuh potensi (*potential enemy*) (Stephen Mcglinchey, Rosie Walters dan Christian Scheinflug, 2017). Justeru itu, imbalan kuasa akan membawa kepada satu bentuk sistem yang akan bertindak untuk membataskan kemampuan sesebuah negara dalam konteks untuk menguasai satu pihak yang lain dan dalam skop pengurusan konflik (*conflict management*).

STRATEGI CEGAH-RINTANG NUKLEAR DALAM KONFLIK INDIA-PAKISTAN

India dan Pakistan adalah merupakan dua buah negara jiran yang mempunyai sejarah yang tegang di antara satu sama lain. Semenjak memperolehi kemerdekaan masing-masing pada tahun 1947, hubungan kedua-dua negara sentiasa dalam keadaan tegang. Malahan, kedua-dua buah negara pernah terlibat dalam empat siri peperangan iaitu pada tahun 1947, 1965, 1971 dan pada tahun 1999. Peperangan pada tahun 1947, 1965 dan 1999 berlaku di kawasan sempadan yang menjadi perebutan iaitu di Wilayah Kashmir yang diletakkan sebagai sebahagian daripada wilayah India.

Manakala peperangan pada tahun 1971 di antara India dan Pakistan berlaku di bahagian Timur Pakistan yang akhirnya membawa kepada kemerdekaan Bangladesh.

Perang Indo-Pakistan 1947

Pada Oktober 1947, Pakistan telah menghantar tentera ke wilayah Jammu dan Kashmir, tindakan ini menyebabkan Maharaja Hari Singh iaitu pemerintah Kashmir untuk meminta bantuan ketenteraan daripada pihak kerajaan India. Hari Singh telah menandatangani *Instrument of Accession*¹ dan telah bersetuju untuk menyerahkan wilayah Jammu dan Kashmir kepada kerajaan India pada 26 Oktober 1947. Penyerahan Wilayah Jammu dan Kashmir oleh Maharaja Hari Singh kepada India membawa kepada peperangan di antara India dan Pakistan pada tahun 1947 hingga 1948. Peperangan ini berpunca daripada keengganan Pakistan untuk mengiktiraf wilayah Jammu dan Kashmir sebagai sebahagian wilayah India. Pihak Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu (PBB) telah campur tangan apabila India meminta bantuan PBB untuk menghentikan konflik ini. Walau bagaimanapun, Pakistan tidak mengendahkan mandat PBB dan meneruskan pertempuran dan berpegang atas dasar Wilayah Jammu dan Kashmir adalah wilayah milik Pakistan. Pada 1 Januari 1949, gencatan senjata dipersetujui di antara kedua-dua belah pihak dengan pembahagian *Line of Control* (LoC) sebanyak 65% kawasan tersebut dibawah pentadbiran India dan selebihnya dibawah kawalan Pakistan. India telah diperuntukkan kawalan ke atas Jammu, Ladakh dan lembah Kashmir, manakala Pakistan telah diperuntukkan kawalan ke atas Azad Kashmir dan Gilgit-Baltistan.

Perang Indo-Pakistan 1965

Peperangan yang berlaku di antara India dan Pakistan pada tahun 1965 adalah berpunca daripada beberapa kejadian. Pertamanya, India berjaya mendapatkan semula penguasaan ke atas wilayah Rann Kutch, Gujarat. Kemudiannya pada Januari 1965, Pakistan telah menghantar tentera untuk memantau wilayah kawalan India, yang dipercayai mempunyai penduduk tempatan yang ingin keluar daripada kawalan India. Tindakan ini diikuti dengan serangan oleh kedua-dua pihak pada bulan April tahun yang sama. Kemuncak daripada ketegangan ini, Pakistan telah melancarkan Operasi Gilbratar pada Ogos 1965 dan mulai mencerooboh ke kawasan Jammu dan Kashmir. India memberikan tindak balas dengan serangan ketenteraan penuh di Barat Pakistan. Implikasi daripada peperangan ini telah mengakibatkan beribu kematian dalam tempoh hanya 17 hari.

Campurtangan daripada pihak PBB dengan mandat untuk menamatkan peperangan ini. Kedua-dua India dan Pakistan mengakui dan menuntut kemenangan di pihak masing-masing dan berpendapat bahawa Amerika Syarikat dan Britain tidak menyokong kedudukan masing-masing. Keadaan ini secara tidak langsung telah mendorong kedua-dua buah negara untuk membentuk ikatan yang lebih rapat dengan Kesatuan Soviet dan China. Pada Januari 1966, India dan Pakistan menandatangani Deklarasi Tashkent.

---

¹*Instrument of Accession* adalah dokumen undang-undang yang dilaksanakan oleh Maharaja Hari Singh, pemerintah Jammu dan Kashmir, pada 26 Oktober 1947. Dengan menandatangani dokumen ini di bawah Akta Kemerdekaan India 1947, Maharaja Hari Singh bersetuju untuk menyerahkan Jammu dan Kashmir kepada kerajaan India.

Perang Indo-Pakistan 1971

Konflik yang berlaku di antara India dan Pakistan bukan hanya bersandarkan kepada perebutan ke atas wilayah Kashmir, tetapi juga berpunca daripada pergolakan politik dalaman Pakistan yang berlaku di antara tahun 1970 hingga 1971 dan kemudiannya membawa kepada pembentukan dan kemerdekaan sebuah negara yang dikenali sebagai Bangladesh. Kedua-dua wilayah Pakistan Timur dan Pakistan Barat ini dipisahkan oleh India. Pakistan Timur beranggapan bahawa ia dieksploitasi oleh Pakistan Barat yang memegang kuasa politik majoriti. Ekoran daripada itu, Pakistan mengalami pergolakan dalaman dan menghadapi kegagalan untuk menyelesaikan permasalahan dalamannya. Situasi ini secara tidak langsung telah menjadi satu isu keselamatan kepada India.

Berikutan daripada keganasan yang berlaku di Bangladesh, ramai penduduknya mencari perlindungan di India. Perdana Menteri India telah memutuskan untuk campur tangan dalam perang saudara dan menyokong kepada gerakan negara Bengali yang merdeka. Pada November tahun tersebut, India telah menyusup tenteranya ke Timur Pakistan untuk menyokong dan membantu sebilangan besar gerila Bengali yang telah menerima latihan daripada tentera India. Setelah menyedari perkara ini, Pakistan melancarkan serangan udara terhadap pangkalan di India Barat. Berdasarkan kepada *casus belli*², maka India telah mengisytiharkan perang terhadap Pakistan. Rundingan di Majlis Keselamatan PBB untuk mencapai kesepakatan dalam gencatan senjata menemui kegagalan dan akhirnya Pakistan kalah dalam peperangan tersebut (Joeck, 1997; Leghari, Moorthy, Mahesar & Mahesar, 2016).

Perang Indo-Pakistan 1999

Peperangan Indo-Pakistan yang berlaku di antara Mei dan Julai 1999 dan turut dikenali sebagai Perang Kargil. Perang ini berlakudisebabkan oleh pergerakan tentera Pakistan dan pemberontak Kashmir ke dalam wilayah LoC milik India yang merupakan perbatasan *de facto*. Pakistan telah berjaya untuk menguasai pos-pos penjagaan India di wilayah Kargil lalu menyebabkan pihak India untuk bertindak balas dengan menghantar 44 batalion tentera dan 60 pesawat tempur untuk memaksa pasukan tentera Pakistan dan Kashmir untuk berundur dari wilayah Kargil.

Walau bagaimanapun, teknologi persenjataan negara India yang lebih kuat dan canggih telah berjaya menyebabkan Pakistan untuk menarik semua pasukan tenteranya dari wilayah Kargil dengan mengembalikan *status quodan* kembali untuk menghormati pembahagian wilayah yang didasarkan pada LoC. Selain itu, faktor tekanan daripada pihak dunia antarabangsa juga telah mendesak Pakistan untuk mengundurkan tentera daripada wilayah berkenaan. Selain itu, Pakistan menerima kritikan daripada negara-negara dunia kerana memulakan peperangan tersebut. Dalam pada itu, Pakistan juga berdepan dengan risiko perkembangan ekonomi yang lemah berikutan daripada ancaman pengurangan perdagangan antarabangsa. Akhirnya, India berhasil untuk mendapatkan kembali penguasaan LoC di wilayah Kargil.

---

²*Casus belli* dalam istilah perundangan merujuk kepada keadaan yang membolehkan perang (*occasion for war*) atau dalam erti kata lain, suatu peristiwa untuk menjustifikasikan perang (*an event to justify war*).

KONFLIK TUNTUTAN BERTINDIH WILAYAH KASHMIR OLEH INDIA-PAKISTAN

Pertikaian sempadan India dan Pakistan melalui LoC yang membahagikan Kashmir adalah merupakan antara faktor ketidakstabilan utama di rantau Asia Selatan. Isu Kashmir telah mencetuskan peperangan berskala besar di antara pihak India dan Pakistan serta merupakan faktor utama di dalam nuklearisasi di rantau tersebut. LoC tersebut membenarkan setiap negara untuk mengekalkan kawalan ke atas wilayah pendudukan masing-masing dan ianya merupakan satu bentuk perjanjian sementara yang dikemukakan oleh Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu sehinggalah satu resolusi tetap dapat dicapai. Walau bagaimanapun, perundingan dari dekad ke dekad masih lagi gagal untuk menghasilkan sebarang persetujuan berkaitan isu Kashmir (Rana dan Siak, 2010).

Pendirian India

Kerajaan India menganggap Jammu dan Kashmir adalah miliknya berdasarkan undang-undang melalui peristiwa *Instrumen Of Accession* pada Oktober 1947 yang ditandatangani oleh Maharaja Hari Singh, Kashmir dan Gabenor Lord Mountbatten. Bantuan yang diberikan oleh Pakistan kepada puak tertentu yang terlibat wilayah Jammu dan Kashmir, menurut kerajaan India adalah satu pencerobohan di wilayahnya. India menegaskan bahawa kedudukan tenteranya di Kashmir sebagai tindakan yang tepat bertujuan sebagai pertahanan daripada dicerobohi. Pakistan, dianggap tidak mempunyai *locus standi* di Kashmir. India pula berpendirian kedudukannya di Kashmir adalah tepat, dan menyatakan Pakistan tidak boleh bercita-cita mempunyai kedudukan yang sama dengan India dalam konteks perbandingan. Pakistan tiada kuasa di Kashmir dan tidak mempunyai hak dalam perkara itu (Schofield 2010).

Pendirian Pakistan

Kedudukan Pakistan adalah berdasarkan hujah bahawa penyertaan negeri Jammu dan Kashmir ke India adalah tidak sah. Negeri Jammu dan Kashmir telah membuat perjanjian dengan Pakistan pada 15 Ogos 1947 yang menghalang Jammu dan Kashmir daripada membuat sebarang perundingan atau perjanjian dengan mana-mana negara lain. Tambahan pula, Pakistan menegaskan bahawa Maharaja Jammu dan Kashmir tidak mempunyai kuasa untuk melaksanakan satu surat perjanjian kemasukan pada 26 Oktober 1947 kerana rakyat telah berjaya memberontak, dan menggulingkan kerajaan yang telah memaksa beliau untuk melarikan diri dari Srinagar, ibu negara. Maharaja telah membuat tawaran kepada gabenor India, Lord Mountbatten, dengan syarat bahawa sebaik sahaja undang-undang dan perintah telah dipulihkan, soal penyertaan dalam negeri Kashmir dan Jammu akan dibahagikan dengan merujuk kepada rakyat terlebih dahulu. Kemasukan tentera Pakistan ke Kashmir adalah perlu untuk melindungi wilayah tersebut dari pencerobohan oleh tentera India, di samping untuk membendung pergerakan pelarian. Pakistan menganggap dirinya sebagai mempunyai status yang sama dengan kerajaan India dan berhak sebagai pihak dalam pertikaian (Sidhu 2006).

STRATEGI CEGAH RINTANG NUKLEAR

Isu senjata pemusnah atau *Weapon of Mass Destruction* (WMD) termasuk senjata nuklear dan kimia di Asia Selatan kian menjadi perhatian dan signifikan. Ujian nuklear yang pertama kali dijalankan oleh India pada tahun 1974 adalah merupakan ujian yang pertama sekali terjadi di Asia Selatan. Akibatnya, perlumbaan senjata yang sengit berlaku di antara India dan Pakistan yang mana telah mendorong Pakistan untuk membangunkan senjata nuklearnya dan seterusnya mengikuti jejak langkah India untuk menjalankan ujian nuklear pertamanya pada tahun 1998.

Konflik tradisi yang berpanjangan di antara Pakistan dan India di Asia Selatan dan pemilikan senjata nuklear oleh kedua-dua buah negara telah menjadi punca risiko untuk tercetusnya peperangan nuklear selepas tamatnya Perang Dunia Kedua. Persaingan untuk membangunkan keupayaan peluru berpandu balistik antara India dan Pakistan juga berlaku secara berterusan dalam konteks menyaingi kebangkitan kuasa China dan perspektif persaingan untuk meluaskan pengaruh di rantau Asia Pasifik.

Pada 11 dan 13 Mei 1998, India telah menjalankan satu siri lima ujian nuklear dan ini diikuti oleh Pakistan yang melancarkan enam ujian nuklear yang dijalankan pada 30 dan 31 Mei 1998. Ekoran itu, dunia antarabangsa sepakat untuk bersetuju bahawa ujian nuklear yang dijalankan oleh India dan Pakistan pada tahun 1998 telah membawa perubahan yang ketara dalam keselamatan persekitaran di rantau Asia Selatan. Kedua-dua buah negara ini telah dikenal pasti sebagai kuasa nuklear yang baharu dan telah mengejutkan dunia dengan pengujian nuklear masing-masing.

Akan tetapi negara India masih lagi dianggap mempunyai kelebihan dan kuasa ketenteraan yang lebih besar berbanding Pakistan. Faktor ini juga dijadikan faktor strategik yang menyebabkan Pakistan untuk terus membangunkan persenjataan nuklear bagi tujuan kepentingan pertahanan nasional. Keengganan India dan Pakistan tidak menandatangani *Nuclear Proliferation Treaty* (NPT) dan secara tidak langsung menambahkan lagi isu peningkatan nuklear di rantau ini. Kedua-dua negara memiliki *Second Strike Capabilities* dan menyimpan pelbagai jenis senjata nuklear. Pendekatan strategi cegah-rintang nuklear dalam konteks hubungan India dan Pakistan dapat difahami berdasarkan kepada keperluan seperti berikut:

- Ancaman nuklear memerlukan kepada respon nuklear
- Senjata nuklear hendaklah kebal terhadap serangan pertama
- Kenderaan pengangkut hendaklah dijamin selamat terhadap sasaran musuh bernilai tinggi
- Senjata nuklear tidak menggantikan pertahanan konvensional
- Keupayaan dan ancaman nuklear hendaklah mempunyai kredibiliti.

Dalam hal ini, kedua-dua buah negara mempunyai pandangan dan prinsip yang berbeza dalam melaksanakan tindakan cegah-rintang antara satu sama lain. India mengaplikasikan doktrin *no first use* manakala Pakistan pula mengamalkan doktrin *no first attack* yang membawa kepada lebih banyak permasalahan dalam konflik ini. Pakistan tetap dengan pendirian dan enggan mengamalkan doktrin *no first use*, dan sebaliknya menyatakan bahawa ia tetap akan melancarkan senjata nuklear meskipun pihak yang satu lagi tidak menggunakan senjata itu terlebih dahulu (London International Model United Nations, 2017).

Postur Nuklear India: Doktrin “No First Use” dan “Minimum Credible Deterrence”

Kerajaan India mengamalkan dasar *no first use* dan doktrin *minimum credible deterrence*, ciri-ciri utama doktrin nuklear India adalah berpandukan seperti berikut:

- India akan mewujudkan *minimum credible deterrent* berdasarkan kepada triad strategik pengebom jarak jauh, peluru berpandu balistik darat dan kapal selam yang melancarkan peluru berpandu balistik
- India akan mengikut postur *no first use*; senjata nuklear hanya digunakan dalam serangan balas terhadap serangan nuklear ke atas wilayah dan ketenteraan India.
- Serangan balas ke atas serangan pertama adalah besar dan direka khas untuk mengakibatkan kerosakan yang mutlak.
- Serangan balas nuklear hanya dengan kelulusan oleh kepimpinan politik awam melalui pihak berkuasa nuklear (*nuclear command authority*)
- Tidak akan menggunakan senjata nuklear ke atas negara bukan pengguna senjata nuklear (*non nuclear weapon states*)
- Dalam situasi menghadapi serangan utama terhadap wilayah India atau ketenteraan India secara biologi atau kimia, India akan membuat pilihan untuk membuat serangan balas menggunakan senjata nuklear.
- Mengekalkan kawalan ketat ke atas eksport nuklear dan bahan atau teknologi berkait dengan nuklear dan peluru berpandu, mengambil bahagian mengambil bahagian dalam organisasi perjanjian pengurangan bahan fisil dan terus mematuhi moratorium ujian nuklear.
- Meneruskan komitmen ke arah mencapai matlamat dunia bebas senjata nuklear melalui pelucutan senjata nuklear yang boleh disahkan dan tidak mendiskriminasi secara universal.

Pada tahun 1998, kerajaan India telah mengambil tindakan yang menimbulkan kejutan kepada seluruh dunia apabila memutuskan untuk mengadakan pengujian nuklear Pokhran. Pengujian nuklear Pokhran pada ketika itu adalah berdasarkan kepada tiga matlamat utama³. Pertamanya untuk mengesahkan ciptaan baharu untuk memastikan kredibiliti cegah-rintang nuklear kerana data yang ditetapkan dari ujian 1974 adalah terhad. Kedua iaitu bagi mengisytiharkan bahawa India kini adalah sebuah negara senjata nuklear dan mengubah terma penglibatan dengan negara-negara lain dengan sewajarnya. Akhirnya, pengujian nuklear tersebut akan mewujudkan satu bentuk penerimaan terhadap India sebagai sebuah negara yang bertanggungjawab dengan rekod pengawalan senjata nuklear yang cemerlang (Moorthy, Sum & Benny, 2015).

Namun, pada tahun 2003, Kementerian Hal Ehwal Luar Negeri India mengeluarkan kenyataan media bahawa ianya akan menggunakan senjata nuklear terlebih dahulu sekiranya terdapat mana-mana kerajaan yang mengenakan tindakan serangan berbentuk senjata nuklear,

³ Rakesh Sood, bekas diplomat India yang terlibat dalam diplomasi pasca pengujian nuklear India menerusi temubual bersama *The Economic Times* menyatakan bahawa: “First was to validate new designs to ensure the credibility of the nuclear deterrent as the data set from the 1974 test was limited. Second was to declare that India was now a nuclear weapon state and modify the terms of our engagement with other states accordingly. Third was to generate an acceptance of India as a responsible state with an impeccable non-proliferation record.” (<https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/how-1998-pokhran-tests-changed-indias-image/three-objectives/slideshow/64135031.cms>)

kimia mahupun biologi ke atasnya⁴. Malah, tindakan yang sama turut akan diambil terhadap mana-mana negara yang ia syaki mempunyai persenjataan nuklear. Tindakan ini sebagai satu benteng atau perisai bagi mengekang ancaman, terutamanya dari pihak Pakistan.

Pakistan : Doktrin “No First Attack” atau “First Use Policy”

Menurut Sagan (2009), terdapat dua faktor utama yang mendorong pihak Pakistan untuk menggunakan doktrin *no first attack* atau *first use policy*. Pertamanya, serangan nuklear yang pertama lebih *cost effective* dan lebih mudah untuk dibangunkan serta diuruskan oleh Pakistan. Faktor kedua kerana Pakistan mengakui kehebatan kekuasaan konvensional India dan *first use policy* adalah merupakan pengimbang (*equalizer*) kepada kuasa asimetri tersebut. Sehubungan dengan itu, *first use policy* dianggap sebagai pilihan yang terbaik. Seiring dengan pemilihan *first use policy* tersebut, Pakistan telah menggariskan keadaan atau garisan merah (*red line*) yang akan menyebabkan Pakistan untuk menjadi pengguna pertama senjata nuklear iaitu:

- India menyerang Pakistan dan menawan sebahagian daripada wilayahnya;
- India memusnahkan bahagian besar ketenteraan darat dan udara Pakistan;
- India meneruskan penguasaan cengkaman ekonomi terhadap Pakistan
- India mendesak Pakistan ke dalam ketidakstabilan politik atau menyebabkan subversif dalaman secara besar-besaran.

Persaingan Senjata Antara India dan Pakistan

Berdasarkan sumber *Global Fire Power* oleh Al-Jazeera, sehingga tahun 2017, kekuatan ketenteraan konvensional India jauh melebihi Pakistan baik dari segi jumlah personel mahupun aset ketenteraan seperti pesawat tentera, tangki tempur dan aset tentera laut dan perkara ini membimbangkan Pakistan kerana tidak mampu menyaingi kekuatan India kecuali dengan peningkatan kekuatan nuklear. Berpandukan data daripada *Arms Control Association* sehingga Jun 2018, India dipercayai memiliki senjata nuklear sebanyak 135 unit manakala Pakistan sebanyak 145 unit dengan perbezaan sebanyak 10 unit. Pakistan memiliki senjata nuclear yang lebih dari India keadaan ini wujud disebabkan Pakistan sedar bahawa ianya tidak dapat menyaingi India secara konvensional kecuali melalui kuasa nuklear bagi menggerunkan India bahawa Pakistan mempunyai kapasiti melancarkan serangan nuclear sekiranya konflik berlaku antara kedua-dua buah Negara.

Menurut *Centre of Strategic and International Studies* (CSIS) 2018, India memiliki sebanyak sembilan (9) peluru berpandu balistik seperti di Rajah 4. Kerajaan India mengakui bahawa meskipun pertahanan Pakistan mendahului India dalam pemilikan bilangan senjata nuklear, namun ia percaya bahawa keupayaan pencegahannya lebih canggih yang direka khusus untuk menjamin kelangsungan bagi tujuan serangan balas dan teknologi persenjataannya berada pada landasan yang jelas untuk modenisasi yang berterusan. Walaupun senjata nuclear India adalah lebih rendah dari Pakistan, namun senjata nuklearnya mampu disasarkan sejauh 5,000 km

⁴ Kenyataan media Kementerian Hal Ehwal Luar Negeri India bertarikh 4 Januari 2003, The Cabinet Committee on Security Reviews perationalization of India's Nuclear Doctrine (https://mea.gov.in/press-releases.htm?dtl/20131/The_Cabinet_Committee_on_Security_Reviews_perationalization_of_Indias_Nuclear_Doctrine+Report+of+National+Security+Advisory+Board+on+Indian+Nuclear+Doctrine)

(lebih jauh dari Pakistan – 2,500 km) kerana India bukan sahaja mengalami ancaman dari Pakistan malah juga dari musuh lamanya China. Justeru, India tidak mempunyai pilihan lain selain daripada membina secara sistematik cegah-rintang nuklear yang mempunyai kredibiliti dan mampu menimbulkan kemusnahan besar-besaran dalam serangan balas ke atas mana-mana serangan pertama daripada musuh (*The Times of India*, 2018).

Pakistan telah mengambil langkah untuk memperluaskan dan melaksanakan pemodenan ke atas persenjataan nuklear setelah ujian nuklear pada tahun 1998. Menurut CSIS 2018 seperti Rajah 5, Pakistan memiliki sebanyak 10 peluru berpandu balistik iaitu melebihi India yang memiliki sebanyak 9 unit sahaja. Peningkatan yang signifikan dalam tempoh jangka masa yang singkat menunjukkan tindakan refleks Pakistan bagi mengimbangi kuasa India. Selain itu, jumlah pemilikan senjata nuklear Pakistan yang lebih besar membuktikan bahawa ia telah berhasil untuk meningkatkan keupayaannya bagi tujuan menyaingi kekuasaan senjata nuklear India. Ini sekaligus membuktikan kredibiliti Pakistan dalam menghadapi serangan ketenteraan konvensional mahupun nuklear dari pihak India.

Kini, Pakistan juga disenaraikan sebagai negara yang memiliki senjata nuklear yang terbesar di rantau Asia Selatan dan perkara ini menimbulkan ketidaksenangan kepada India khususnya serta rantau Asia Selatan umumnya kerana mampu meningkat kebimbangan nuklearisasi di rantau ini. Walaupun Pakistan memiliki bilangan pemandu balistik lebih tinggi dari India, namun sasarannya hanya mampu mencecah sejauh 2,500 km (lebih kecil dari India). Keadaan ini adalah kerana sasaran utama serta musuh lama Pakistan adalah India sahaja. Berbanding dengan India, Pakistan tidak mempunyai keperluan kritikal untuk mempunyai senjata nuklear yang begitu sofistikated kerana Pakistan adalah rakan baik China yang juga mempunyai pertikaian LoC dengan India dan juga kerana China akan membantu Pakistan dalam sebarang konflik kerana China mempunyai kepentingan ekonomi di Pakistan.

Perbandingan Perbelanjaan Ketenteraan India dan Pakistan

Mengikut statistik yang dikeluarkan oleh *Stockholm International Peace Research Institute* (SIPRI) pada tahun 2017, India telah menunjukkan peningkatan dalam perbelanjaan ketenteraan yang sangat signifikan dan drastik sejak tahun 1980-an. Jumlah perbelanjaan ketenteraan India sehingga tahun 2017 adalah sebanyak US63.9 billion berbanding jumlah perbelanjaan Pakistan sebanyak US10.8 billion iaitu dengan perbezaan sebanyak US53.1 billion atau sebanyak 71%. Walaupun jika dibandingkan amaun perbelanjaan ketenteraan perkapita, perbelanjaan India adalah lebih rendah (US47.7 billion) dari Pakistan (US54.7 billion). Peningkatan yang mendadak perbelanjaan ketenteraan India dapat disaksikan terutamanya selepas Perang Kargil 1999, diikuti dengan serangan Mumbai pada tahun 2008 serta pertelingkahan sempadan pada tahun 2016-2017. Terkini, India juga dijangka akan meningkatkan lagi perbelanjaan ketenteraannya pada tahun 2019 ekoran Krisis Pulwama yang tercetus pada awal tahun ini di Kashmir berikutan serangan oleh kumpulan militant Jaish-e-Mohammed yang mengorbankan nyawa 40 orang baru-baru ini. Peningkatan perbelanjaan ketenteraan oleh India adalah bagi menggerunkan serta memberi amaran kepada Pakistan tentang keupayaannya selaku Negara terbesar di rantau Asia Selatan sebagai salah satu strategi cegah rintang yang dipraktik oleh India. Tindakan ini juga akan membuatkan kepimpinan dan pembuat dasar di Pakistan untuk meneliti keputusan secara rasional sebelum mengambil sebarang bentuk tindakan serangan ke atas India (Chakma, 2015).

Keupayaan Serangan Kedua (Second-strike Capabilities)

Dalam menilai keberkesanan strategi cegah-rintang nuklear yang berlaku di antara India dan Pakistan, aspek keupayaan serangan kedua (*Second-strike capabilities*) juga dilihat memainkan peranan dalam kedinamikan hubungan ini melalui pelaksanaan mekanisme yang dikenali sebagai mekanisme gagal-mati (*fail-deadly mechanism*). Mekanisme ini mewujudkan satu bentuk ambang dan akibat seandainya terdapat pelanggaran terhadap ambang tersebut. Misalnya, suatu ambang adalah untuk mengelakkan negara sekutu agar tidak diserang. Jika negara musuh melanggar ambang ini dengan membuat serangan terhadap negara bersekutu, maka akibat yang telah ditetapkan untuk tindakan ini akan dikenakan. Kesan-kesan yang telah ditetapkan ini boleh merangkumi pelbagai bentuk tindak balas seperti tindakan ketenteraan termasuklah serangan balas melalui senjata nuklear.

Terdapat hujah bahawa keupayaan serangan kedua akan dapat membentuk cegah-rintang yang stabil berdasarkan kepada andaian bahawa pihak yang menjadi sasaran serangan pertama tidak hanya mempunyai kekuatan dan keupayaan untuk menyerang balas, tetapi juga mempunyai kaedah penyampaian untuk menyerang sasaran dan aset musuh yang bernilai. Berdasarkan kepada pegangan doktrin nuklear serta pembangunan keupayaan teknologi nuklear dan ketenteraan yang dijalankan oleh India dan Pakistan, situasi ini membolehkan kedua-dua negara untuk mempunyai kebolehan untuk mengenakan *second strike capabilities* bagi mengimbangi kuasa antara satu sama lain. Tindakan ini juga telah menyumbang untuk membentuk satu jaminan kestabilan nuklear di rantau Asia Selatan.

KESIMPULAN

Berdasarkan kepada kajian kes India dan Pakistan, kedua-dua buah negara bergantung kepada persenjataan nuklear masing-masing sebagai satu bentuk alternatif untuk menangani ancaman di antara satu sama lain. Negara meletakkan kebergantungan kepada diri sendiri (*self-help*) untuk menjamin keselamatan masing-masing. Pemilikan senjata nuklear boleh dilihat sebagai alat tawar-menawar yang utama dalam diplomasi antarabangsa, memberikan kelebihan yang besar kepada negara kuasa nuklear. Selain itu, senjata nuklear juga merupakan satu bentuk jaminan yang selamat bagi memelihara kesejahteraan ekonomi dan politik kepada sesebuah negara. Ini secara tidak langsung dapat mengelakkan kebergantungan sesebuah negara kepada kuasa yang lain yang memperlihatkan kelemahan negara tersebut kerana terlalu bergantung kepada negara kuasa utama dunia.

Kedua-dua negara, India dan Pakistan masing-masing bersaing untuk menjadi sebuah negara yang berkuasa dirantau Asia Selatan. Pada hari ini, kedua-dua negara mempunyai kuasa nuklear dan sebarang kesilapan yang kecil akan memberi impak yang besar bukan sahaja kepada kedua-dua buah negara malah juga kepada rantau Asia Selatan secara keseluruhannya. Kedua-dua negara mengamalkan dasar pencegahan nuklear minimum untuk menghalang musuh serantaunya bagi mengimbangi pencegahan peperangan nuklear di Asia Selatan dengan mewujudkan keseimbangan strategik.

India dan Pakistan mempunyai senjata nuklear yang agak kecil. Pakistan telah cuba mengimbangi kelebihan konvensional India dengan membina kekuatan nuklear, sementara pencegahan nuklear India direka khusus terutamanya untuk menghalang serangan nuklear. India

mempunyai doktrin balas, manakala Pakistan menggunakan pilihan pertama untuk menghalang keunggulan konvensional India. Justeru, penggunaan dasar *No First Use* (NFU) Pakistan mempunyai kesan bahawa perang konvensional boleh dipertaruhkan antara India dan Pakistan yang mungkin tidak melibatkan senjata nuklear diharapkan dapat mengelakkan perang nuklear di Rantau Asia Selatan.

Sehubungan itu, dalam menjaga keamanan sejagat terutamanya di rantau Asia Selatan, India dan Pakistan hendaklah mencari jalan penyelesaian lain yang lebih konstruktif bagi mengatasi konflik sempadan diantara kedua-dua buah negara tersebut. Budaya dan dasar Indo-sentris atau anti-Islam terutamanya hendaklah ditangani dengan baik. Daripada melihat satu sama lain sebagai musuh, kedua-dua buah negara haruslah bergerak bersama untuk mencapai objektif bersama untuk menangani isu domestik masing-masing seperti menghapuskan kemiskinan yang berterusan, mempromosikan pendidikan tinggi, penjagaan kesihatan yang lebih baik, kemampanan ekonomi serta akauntabiliti kerajaan.

PENGHARGAAN

Code: SK-2019-025 - Strategic Discourse on Transcending Violence and Conflict Resolution Modalities in Indian Philosophical Thought.

RUJUKAN

- Anon (2018). World Nuclear Forces. SIPRI Yearbook: *Armaments, Disarmament and International Security*. <https://www.sipri.org/databases/milex>.
- Anon (2016). *India-Pakistan Relations*. <http://internationalrelations.org/india-pakistan-relations/>
- Arms Control Association (2018). Nuclear Weapons: *Who Has What at a Glance*. <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat>.
- Chakma, B. (2015). *South Asia's Nuclear Security*. New York: Routledge.
- Cimbala, S. J. (2015). *The New Nuclear Disorder: Challenges to Deterrence and Strategy*. United Kingdom: Ashgate Publishing Limited.
- Dierauer, I. (2013). *Disequilibrium, Polarization, and Crisis Model: An International Relations Theory Explaining Conflict*. USA: University Press of America.
- Jaspal, Z. N. (2009). *Paradox of Deterrence: India-Pakistan Strategic Relations*. Institute of Strategic Studies Islamabad 29(4): 46-71.
- Joeck, N. (1997). *Maintaining Nuclear Stability in South Asia*. New York: Oxford University Press
- Kumar, A. (2007). *The India-Pakistan Nuclear Relationship*. Dlm. Sridharan, E. (pnyt.). *Theories of Deterrence and Nuclear Deterrence in the Subcontinent*. New Delhi: Routledge.
- London International Model United Nations (LIMUN) Foundation. (2017). https://Limun.Org.Uk/Fckfiles/File/Limun_2017_Study_Guides/Limun_2017_Study_Guide_Disec.Pdf.
- Leghari, F.A. & Moorthy, R. (2015a). Nuclear Deterrence: A complete failure at Kargil. *Research on Humanities and Social Sciences*. 5(5): 105-108. <http://iiste.org/Journals/index.php/RHSS/article/view/20747>.

- Laghari, F.A. & Moorthy, R. (2015b) Diplomacy and Democracy Avert Indo-Pak Crisis 1986-87. *International Affairs and Global Strategy*. 30: 18-21. <http://iiste.org/Journals/index.php/IAGS/article/view/20567>.
- Laghari, F.A. & Moorthy, R, Mahesar, P.A. & Mahesar, H. (2016). Diplomacy Averts 1990's Crisis between India and Pakistan: A Critical Analysis, *The Government - Annual Research Journal of Political Science*. 5(5), 243-254. <http://sujo-old.usindh.edu.pk/index.php/THE-GOVERNMENT/article/view/2623>
- Laghari, F.A. & Moorthy, R. (2017). Nuclear Deterrence Or Diplomacy?: Managing The India-Pakistan Crises. *E-Bangi*. 12(3), 1-15.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton.
- Ministry of External Affairs India. 2003. *Press Release the Cabinet Committee on Security Reviews perationalization of India's Nuclear Doctrine*.
- Moorthy, R., Sum, H.K. & Benny, G. (2015). Power asymmetry and nuclear option in India-Pakistan security relations. *Asian Journal of Scientific Research*. 8(1): 80-94. DOI: 10.3923/ajsr.2015.80.94.
- Morgan, P. M. (2003). *Deterrence Now*. California: Cambridge Univeristy Press.
- Rana, M. A dan Siak, S. (2010). Pakistan. Dlm. Caroline, Z.D et al (pnyt). *Asian Transnational Security Challenge: Emerging Trends, Regional Visions*. Australia: The Council for Asian Transnational Threat Research.
- Rosch, F. dan Lebow, R. N. (2017). *A Contemporary Perspective on Realism*. Dlm. Stephen Mcglinchey, Rosie Walters dan Christian Scheinpflug (pnyt.). *International Relations Theory*, hlm. 138-144. England: e-International Relations Publishing.
- Sagan, S.D. (2009). *Inside Nuclear South Asia*. California: Stanford University Press.
- Singh, B. (2014). Geostrategic Significance of South Asia: Contextualizing the Interests of External Powers. *The IUP Journal of International Relations*. (8): 7-16.
- Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). (2018). *World Nuclear forces*. <https://www.sipri.org/yearbook/2018/06>.

MAKLUMAT PENULIS

KOMATHI MANIAN

Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi, Selangor.
p96522@siswa.ukm.edu.my

RAVICHANDRAN MOORTHY

Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi, Selangor.
drravi@ukm.edu.my